EL POU de la gallina
Revista manresana d'informació i opinió

Política | Xavi López Closa | Actualitzat el 20/08/2013 a les 17:41

La crisi provoca danys col·laterals en el patrimoni industrial

REPORTATGE. Una de les principals evidÃ¨ncies dels efectes de la crisi econÃ²mica a Manresa, tot i que no se'n parli tant com del tancament de negocis locals o de l'augment de l'atur, Ã©s la deixadesa o el mal estat d'obres arquitectÃ²niques amb valor histÃ²ric. Si bÃ© Ã©s una deixadesa que podia existir abans de la crisi, al llarg d'aquesta s'ha agreujat.Â
Jaume Serra, historiador i president del Centre d'Estudis del Bages i portaveu de la Comissió de Defensa del Patrimoni, adverteix que *"no es fa cas als senyals. La degradació és progressiva, es deixa passar el temps sense fer cas a les evidències i, al final, el patrimoni es degrada completament. I assumir la rehabilitació és molt més car i difícil"* . Una part d'aquest patrimoni degradat reflecteix l'important passat industrial que visqué la ciutat des de finals del segle XIX fins a la segona meitat del segle XX.

Manresa és una ciutat milcentenària amb passat medieval, modernista, barroc i un, menys reconegut, d'industrial, mirall d'una època en què creixia gràcies a l'esforç d'obrers que treballaven en dures condicions en la producció de diferents productes, des de farina, seda, llana o cintes, més tard de cotó, electricitat i, posteriorment, en peces de ferro per a calderes o automòbils, en fàbriques impulsades, primer, per energia hidràulica, després amb carbó i finalment amb electricitat.

D'aquell passat industrial queden actualment 37 béns i obres (construïts entre mitjans de segle dinou i mitjans de segle vint), tal com queda catalogat en el darrer Pla Especial Urbanístic de Protecció del Patrimoni Històric, Arquitectònic, Arqueològic, Paleontològic, Geològic i Paisatgístic de Manresa (d'ara endavant, catàleg de Patrimoni Arquitectònic) aprovat a finals de 2012. Lluis Virós, historiador manresà que va participar en la redacció del catàleg de Patrimoni Arquitectònic, explica que " *el llistat inclou béns com la Fàbrica Nova, la fàbrica del Salt, xemeneies al centre de la ciutat, fàbriques abandonades com la Favorita o els Polvorers, algunes que continuen produint i altres que s'han adaptat per a oficines* ". Algunes s'han adaptat millor que d'altres als canvis contextuals.

Fàbrica Bertrand i Serra

Més coneguda com a Fàbrica Nova, és possiblement l'exemple més evident pel seu valor històric i el seu simbolisme. El valor patrimonial es concentra en l'únic edifici que actualment es manté dels 23 que van formar el complex. Inclosa al catàleg de Patrimoni Arquitectònic quan l'enderrocament ja s'havia iniciat, es considera bé de patrimoni urbà l'edifici que ampliava el conjunt fabril, dels anys vint del segle passat, de caràcter noucentista industrial i del qual es manté bona part de l'estructura interior i la façana exterior, en mal estat a causa de l'aturada de les obres iniciades el 2006. Segons Serra, " *el projecte inicial era enderrocar l'interior per guanyar espai per pura especulació, en contra del patrimoni* ".

Neix a finals del segle XIX, quan dues importants nissagues barcelonines lligades a la fabricació del tèxtil s'uneixen en matrimoni. La família Bertrand Salsas van casar el seu fill Manuel amb la pubilla dels Serra, la Flora. L'any 1893, els Bertrand i Serra, aprofitant el pas del torrent de Sant Ignasi, inicien la construcció de la fàbrica més gran de la ciutat, que es convertirà en el màxim símbol d'una època en la qual Manresa i la comarca competien, en el marc de la indústria tèxtil, amb les ciutats més importants del país. En el seu màxim esplendor a nivell productiu, la Fàbrica Bertrand i Serra arribà a donar feina a més de 2000 obrers, bona part dels quals eren dones i va ser una de les seus de les vagues i conflictes laborals més importants que hi ha hagut a la ciutat. Per exemple, tal i com queda recollit en el web *Memòria.cat* , el 27 de gener de 1946, justament 7 anys després de l'entrada de les tropes franquistes a la ciutat, les obreres van iniciar una protesta per les males condicions laborals, que es estendre a la resta de la ciutat durant dies

i que va comportar una forta repressió policial.

El valor sentimental s'explica per la seva pròpia història. La fàbrica va donar feina a diferents generacions de famílies. Tal i com es detalla al catàleg de Patrimoni Arquitectònic, el complex disposava, entre d'altres, d'un " *xalet per a residència d'amos i administració, una escola maternal amb unes instal·lacions molt dignes, un servei mèdic i una residència per a les monges que estaven a càrrec del col·legi* ", i agrupava fins a 23 edificis en total. Fora del recinte hi havia, també, dos grups d'habitatges per a treballadors i tècnics.

La decadència va arribar a partir de la crisi que va viure el sector a mitjans dels anys 60. Poc temps després, amb la crisi del petroli i el procés d'integració a la Comunitat Europea un cop es va acabar el franquisme, la fàbrica va deixar de ser competitiva i va iniciar una lenta decadència amb reduccions de plantilla i reconversions, fins que el 15 de març de 1989 va tancar de manera definitiva i va passar a mans de l'estat, per l'enorme deute que va deixar amb Hisenda i la Seguretat Social. L'any 2000 va seru adquirida per la immobiliària Sacresa, mitjançant una subhasta pública.

Ja fa 7 anys que es va anunciar als quatre vents una gran inversió urbanística que no va deixar ningú indiferent. Després de llargues negociacions, l'Ajuntament i Sacresa van arribar a un acord per enderrocar gairebé la totalitat de l'espai de la Fàbrica Nova i convertir-ho en un centre comercial més un complex hoteler, amb espais lúdics i habitatges, que ocuparien gairebé, 60.000 metres quadrats. En aquell no tan llunyà 2006, en plena bombolla immobiliària, Sacresa va encarregar l'enderroc a l'empresa manresana Cots i Claret. Gairebé dos anys després, ja immersos a la crisi, Sacresa es va enfonsar i la Fàbrica Nova va anar a parar a mans de La Caixa, entitat que va decidir aturar les obres. En aquell moment, Servihabitat, divisió immobiliària de La Caixa, va afirmar que les obres es reprendrien abans d'inicis de 2012.

El regidor d'Urbanisme i Paisatge i Mobilitat, Ramon Bacardit, comenta que exerceixen pressió mitjançant una interlocució regular amb Servihabitat *. "L'ajuntament vetlla, promou i posa les bases, però la darrera decisió es del sector privat"* . El regidor explica que des de Servihabitat se'ls ha assegurat que *"el de la Fàbrica Nova és dels 5 projectes principals que tenen al país i que quan la situació econòmica millori el reprendran* ". El projecte no està aturat del tot, ja que *"la gestió urbanística està en moviment i les obres es reprendran quan hi hagi l'oportunitat* ". En el darrer Ple municipal es va presentar una esmena on s'insta Servihabitat a vetllar per l'espai. Bacardit recorda que *"en el darrer any ja se'ls va instar a posar-hi solució i com no ho van fer se'ls va sancionar econòmicament dues vegades"* .Actualment, però, mentre les obres no s'han iniciat de nou, l'espai de la Fàbrica Nova és un pou de runa i deixadesa, amb grans tolls d'aigua producte de les pluges de la darrera primavera.

Fàbrica dels Polvorers

Situada al marge dret del riu Cardener, és una obra protegida i desconeguda per a molts manresans; té la consideració de BCIL (Bé Cultural d'Interès Local) pel seu " *valor patrimonial que recau en la seva importància històrica i artística* ", comenta Lluís Virós. És una fàbrica tèxtil de riu construïda durant la segona meitat del segle XIX en un indret on hi havia hagut una fàbrica de pólvora al llarg dels segles XVI-XIX. Actualment conserva elements del patrimoni industrial però està en molt mal estat i és una altra exemple d'allò que un dia va ser la ciutat i en què s'està convertint avui dia. Tant l'exterior, amb les façanes, cobertes, obertures i l'entorn, com tot l'interior necessiten urgentment una rehabilitació. Tal i com s'aprecia a la imatge, ha estat objecte en els darrers dies d'actes vandàlics i robatoris que han acabat per malmetre encara més la coberta de la fàbrica, que s'ha esfondrat pràcticament del tot.

A causa del mal estat en què es trobava quan es va redactar el Catàleg de Patrimoni Arquitectònic, es van establir unes intervencions d'obres de manteniment, conservació i consolidació que a hores d'ara han quedat curtes. És necessari rehabilitar completament l'emmarcament de les obertures i el paredat de pedra vista. Cal, també, treballs de preservació de les façanes i el manteniment de

les cobertes, on, en el seu moment, destacava l'acabat exterior de teula àrab. Pel que fa l'interior, també en mal estat, el catàleg afirma que *"es preservarà de manera especial l'estructura dels pilars de la fosa, la forma, la característica i disposició de les encavallades que suporten les cobertes i també els tancaments estructurals interiors"* . Curiosament, aquestes encavallades protegides són les que van ser robades a mitjans de juny.

Foto: Xavi López Closa

És un dels exemples més clars que, sovint, el fet d'estar protegit no vol dir que a la pràctica el patrimoni es mantingui. En aquest sentit, Jaume Serra lamenta *"la deixadesa i la manca de decisió municipal per exercir pressió. S'interpreta com una fatalitat i es culpabilitza el propietari sense actuar des de l'Ajuntament"* . Per contra, el regidor d'Urbanisme reclama, per buscar solucions en aquests casos, *"un bany de realisme. Cal reinventar-nos. Si no tenim capacitat per posar pedaços d'asfalt a la ciutat, menys capacitat tenim d'intervenir en naus industrials d'aquesta magnitud"* .

Si és cert que Els mecanismes de què disposa l'Ajuntament per forçar la rehabilitació no acaben de ser eficaços. Quan el propietari no té intenció d'intervenir-hi, com és el cas, i el Consistori fa pressió mitjançant requeriments, expedients i sancions, pot acabar passant que sigui el propi Ajuntament qui se n'hagi d'acabar fent càrrec de manera subsidiària, pel fet d'estar inclòs en el catàleg de Patrimoni. Si així fos, amb el temps, un jutge podria dictaminar que el propietari hagués de tornar els diners invertits a l'Ajuntament, fet que Bacardit no considera del tot segur: *"La sentència de la torre Lluvià deia que si l'administració creia necessari rehabilitar l'obra ho havia de fer ella mateixa"* . Deixant de banda hipòtesis futures, en tractar-se de processos de molta lentitud i que s'endarrereixen amb recursos i al·legacions, l'estat de les arques municipals fa que l'Ajuntament vegi com un malson la possibilitat de subsidiar qualsevol obra protegida. Un últim recurs que tindria l'Ajuntament davant aquests casos seria l'expropiació, una eina molt dràstica, possiblement impopular i d'un cost econòmic, que determinaria l'autoritat judicial, presumiblement també força elevat.

Una de les possibilitats que s'ha posat sobre la taula és que la zona al voltant del riu es convertís en una mena de gran parc. Es parla que si la estació de mercaderies es trasllada a un altre sector de la ciutat, aquesta zona de Can Poc Oli passi a formar part de l'anella verda. El Pla General, en principi, no preveu noves edificacions, sinó bàsicament, i com a molt, passar-ho d'industrial a rústic. No obstant això, aquest futur per al marge dret del riu Cardener encara és tan sols una opció. De moment, mentre no hi hagi cap actuació del propietari, els Polvorers continua en procés de degradació.

Farinera la Favorita

Inaugurada per la família Gabriel l'any 1861, va ser considerada la fàbrica de farina més important de Catalunya des de finals del segle XIX fins a mitjans de segle XX, aprofitant la logística de tenir una estació de tren que enllaçava amb les planes fèrtils de cereals de les terres de la Segarra, el Segrià i l'Aragó. A principis del segle XX donava feina a més de 50 treballadors.

Està catalogada com a BCILper la seva *"importància històrica, econòmica, social, artística i el seu pes en la indústria de l'època"* . És un edifici modernista industrial, clarament visible des de barris com la Balconada, construït a la riba dreta del Cardener, on anteriorment (segle XVI) hi havia hagut un molí, molt proper a la fàbrica dels Polvorers, en una zona amb un passat clarament industrial

Fotos: Xavi López Closa

El valor artístic recau en el fet que avui dia, tot i el mal estat, encara manté les diverses ampliacions fetes. Del conjunt d'edificis que formen la fàbrica queden protegides les tres construccions més rellevants, les façanes, les cobertes, la xemeneia i els elements interiors que fan referència al passat industrial del conjunt fabril. En destaquen també unes passarel·les metàl·liques que unien les 3 construccions principals: la nau principal, de tres pisos i al costat del riu, un cos de magatzem i sitges (obra d'Alexandre Soler i March) i un tercer edifici més pròxim a la via del tren, que s'utilitzava com a moll de càrrega.

Des que la farinera va deixar de produir, a la dècada dels setanta, s'ha anat degradant fins al punt que, quaranta anys després, està en molt mal estat, principalment el seu interior, les passarel·les i les obertures. La deixadesa durant dècades per part del seus propietaris fa que la protecció, a hores d'ara, sigui una quimera. I l'Ajuntament, també com en el cas dels Polvorers, es troba amb les mans lligades per exigir una protecció que està prevista en documents, però que legalment és molt difícil de dur a terme.

Fàbrica dels Panyos

Des de 2009 considerada Be d'Interès Nacional, és un edifici de titularitat municipal, conegut també com Can Miralda. Està situada a la riba esquerra del Cardener, al barri de Valldaura, i data de 1820. Es considera monument històric, no només de Manresa sinó també de Catalunya, ja que és la fàbrica de riu més antiga del país (Acord Gov/72/2009, de 5 de maig).

Al POUM té la qualificació d'espai de reserva; al 2011, amb la presentació del Pla Director de la Fàbrica dels Panyos, s'assegurava que seria la seu central dels serveis de la Generalitat a la ciutat, prèvia inversió superior als 10 milions d'euros. Inversió que actualment *"és impensable"* , en paraules de Bacardi t . Segons s'afirmava ara fa 2 anys, el 75% del seu espai (4 plantes i 110 de llargada per 10 d'amplada) seria per a usos administratius i el 25% restant podria ser destinat a usos culturals. Pel fet de ser municipal, i a diferència dels altres edificis esmentats fins ara, és només decisió de l'Ajuntament rehabilitar-lo i donar-hi utilitat. Malgrat tot, la inversió milionària fa que ja en l'anterior legislatura municipal es parlés de buscar finançament nacional i estatal.

Per la importància històrica, l'obra està protegida en la seva totalitat: la volumetria general, les façanes i la coberta, l'interior i totes les seves estructures, la xemeneia, el canal d'aigua, la font dels Panyos, l'edifici auxiliar i l'entorn. Tot i estar completament protegit, fins ara només s'ha rehabilitat la coberta i l'edifici es troba apuntalat per evitar que el seu estat continuï empitjorant, ja que actualment, tal i com es veu a la imatge, es troba, tant l'exterior com l'interior, així com el canal i la font, en un estat pèssim. A més, és en una zona que es considera inundable, fet que encara en complica més el futur.

Foto: Xavi López Closa

Les característiques arquitectòniques d'aquesta antiga fàbrica tèxtil es consideren excepcionals. Té la forma d'una gran casa amb mur de pedra i arrebossats de morter. En la seva construcció, iniciativa de Pau Miralda i Companyia, no es va fer servir ferro sinó fusta i va suposar l'inici de la Revolució Industrial a la ciutat. La fàbrica va ser arrendada, va canviar de propietaris i durant la Guerra Civil va ser utilitzada com a caserna militar. Durant el franquisme va ser comprada per una empresa terrassenca (Hilados de Estambre del Alto Llobregat) i va arribar a donar feina a 180 obrers. L'empresa va tancar al 1976 i des de llavors no s'hi ha dut a terme cap intervenció a excepció de la coberta, rehabilitada el 2010: *"Des que va passar a mans municipals, al 1999, no s'hi ha fet pràcticament cap rehabilitació. Els forats a la coberta feien que quan plovia l'aigua entrés i malmetés l'estructura de fusta del 1820. En un moment determinat es va ensorrar la*

coberta i llavors va ser quan van començar a actuar, però la part interior ja s'havia fet malbé ", explica Serra. Per la seva banda, el regidor destaca que *"fent el símil en termes mèdics, amb la coberta rehabilitada, els Panyos està estable, l'aigua no es filtra més, el seu diagnòstic no ha d'empitjorar i algun dia s'hi podrà fer alguna cosa"* . De la mateixa manera que amb els Polvorers i la Favorita, reclama que *"cal reinventar-se"* . Una opció podria ser buscar finançament alternatiu per a les rehabilitacions.

L'Anònima

Emplaçat al Barri Antic, a tocar de la carretera de Vic i d'estil academicista (1893-1894), la façana s'atribueix a l'arquitecte Ignasi Oms. Els seus orígens foren per donar seu a les instal·lacions, primer, de la Societat d'Enllumenat Elèctric i, posteriorment, de la CAME (Companyia Anònima Manresa d'Electricitat), empreses pioneres en subministrar electricitat. Amb els anys va passar a ser la seu primer de Fecsa i més tard d'Endesa.

La història lligada a aquest edifici donaria per a un típic serial de sobretaula de molts canals de televisió. A finals de segle XIX, la Societat d'Enllumenat Elèctric (constituïda pels industrials Gomis, Vila Miralles i Ferrer Grané) obté de l'Ajuntament una concessió per a l'explotació de l'enllumenat públic i poder substituir la llum de gas.. Amb la mort dels accionistes Vila Miralles i Ferrer Grané, els descendents de Gomis van quedar com els màxims accionistes, per la compra-venda silenciosa de petites accions i en van apartar així els descendents de les altres dues famílies. Tal i com explica Virós, " *un cop en Gomis i Cornet, que també va ser alcalde de Manresa, és el màxim accionista de la societat, decideix canviar-li el nom per CAME per així eliminar qualsevol relació o record amb els antics accionistes"* . L'any 1927, els Gomis aconsegueixen la concessió per aprofitaments energètics del riu Segre, que no van poder fer efectiu fins al 1956 quan s'inaugurà el pantà d'Oliana i " *que la mateixa família havia finançat* ". Tres anys abans, però, la CAME ja es deia Forces Hidroelèctriques del Segre, a causa de la fusió de diferents empreses dels Gomis.

Es tracta d'un conjunt d'edificacions, catalogades com a BCIL i ben conservades, ja que han continuat tenint un us terciari. Actualment allotgen encara les oficines de la companyia que subministra electricitat a tot l'estat. Situada en un carrer estret, passa força desapercebuda entre les cases del barri. Per entrar-hi cal creuar un bonic portal que dóna pas, de manera privada, al carrer de la Dama, amb un pati posterior on hi ha les altres edificacions. A sota dels edificis hi ha uns soterranis que contenen la carbonera, diversos espais de fums i la base de la gran xemeneia del vapor, reforçada amb anells de ferro i referent paisatgístic a bona part de la ciutat. Destaca el cos d'accés entre mitgeres amb façana al carrer Llussà. Arquitectònicament parlant, les seves façanes són de totxana vista amb junta seca i les obertures d'arc rodó. L'accés als altres edificis es fa per una gran portalada que dóna a un pati interior on es mantenen les naus que van ser destinades a la fabricació d'electricitat.

La seva catalogació protegeix la volumetria general de l'edifici, especialment la nau de vapor, les façanes i cobertes i tots els elements interiors que fan referència al passat industrial del bé. De l'entorn també es destaca la integració de l'edifici situat a la mitgera de l'esquerra de la façana principal. La seva incorporació al catàleg es justifica per la importància històrica, l'arquitectura academicista i pel passat industrial de la ciutat.

Segons el Pla General vigent té la qualificació d'equipaments i així està previst que continuï en el següent POUM, que s'ha de debatre en el ple d'aquest juliol. El futur de l'edifici de l'Anònima va lligat amb el de la Catalana d'Electricitat, situat a l'antiga carretera d'Igualada, ja que un cop l'empresa es traslladi a la Catalana està prevista la realització d'un pla especial on s'incorporaran un conjunt de cases i carrers, algunes de les quals es rehabilitaran o s'enderrocaran i s'haurà de convertir una de les parts industrials en residencials. L'actual estancament immobiliari així com la crisi econòmica endarreriran, amb tota seguretat, el projecte urbanístic per l'Anònima i queda a mans d'Endesa la decisió de dur-ho a terme.

Teatre Conservatori

El teatre Conservatori és un dels símbols de la societat industrial del segle XIX, on la burgesia de l'època gaudia de la cultura, " *el petit Liceu de Manresa, teatre important, impulsat pels burgesos de l'època* ", en paraules de Jaume Serra. El futur que està sospesant el POUM per al Conservatori ha estat objecte de polèmica. Si bé la idea d'enderrocar-lo no és nova, el fet d'establir-hi un espai terciari sí que ho és i no ha agradat als comerços de l'entorn, sobretot tenint en compte que molts negocis del nucli històric de la ciutat s'han vist obligats a tancar per la crisi. Bacardit, però, puntualitza que la iniciativa que ha saltat a l'opinió pública els darrers dies de fer-hi unes galeries comercials només és una idea, ja que al POUM *"s'està parlant d'usos terciaris, que podrien ser comerços, si, però també oficines"* . La qüestió que s'ha plantejat al POUM permetria enllaçar el passeig de Pere III amb el nucli històric de la ciutat, i sumar-hi l'espai terciari, siguin galeries comercials o oficines.

Foto: Xavi López Closa

Del Conservatori, malgrat que està inclòs al Catàleg de Patrimoni Arquitectònic de la Ciutat, només se'n protegeixen les restes del claustre de l'antic convent del segle XVIII. El teatre en el seu conjunt té protecció documental, fet que significa que pot ser enderrocat completament mentre quedi documentat. Tot i això, conserva elements representatius dels teatres del segle XIX, tals com les llotges arrodonides, els passadissos i les columnes: " *És un tipus de teatre a la italiana amb molt poca presència a Catalunya i a les ciutats on n'hi ha, com Girona i Reus, s'ha rehabilitat* ", comenta Serra.

Els sectors que en defensen l'enderroc argumenten que externament no és un edifici interessant. que fa de tap entre el Passeig i la seva part modernista i el nucli històric de la ciutat més enllà de Sant Domènec i que permetria tenir una plaça àmplia icona de Manresa, com ja existeix a d'altres ciutats emblemàtiques del país, com ara Vic o Olot.

Foto: Xavi López Closa

Per contra, entitats com El Galliner, Cineclub Manresa, Imagina't i personalitats a nivell individual han començat la campanya Conservem el Conservatori, per reclamar un debat per buscar alternatives a l'enderroc i defensant que el tap entre el Passeig i el nucli històric es podria resoldre evitant el trànsit de vehicles per la Muralla del Carme. Hi afegeixen que disposa d'unes dimensions escèniques superiors als espais que poden substituir-lo, com els Carlins i l'Auditori de Sant Francesc (450 localitats) i que dóna servei a gairebé 50.000 espectadors a l'any. El que és clar, també, és que el Conservatori necessita una rehabilitació que Bacardit xifra *"possiblement entre els 2 i 3 milions d'euros* " i que l'Ajuntament no pot sufragar. Amb els pros i els contres sobre la taula, s'obre un debat per buscar el millor futur per a un bé municipal, històric i representatiu i per al conjunt de la plaça de Sant Domènec i el lligam amb el passeig de Pere III.